

Kodanikuühiskonna programm 2021-2030

Siseministeerium alustas koos partneritega kevadel 2018 uue kodanikuühiskonna strateegiadokumendi – kodanikuühiskonna programmi – koostamisega. 2019. aasta lõpuks valmiv programm on jätkuks hetkel kehtivale [Kodanikuühiskonna arengukavale 2015-2020](#). Vahekokkuvõtte koostamise ajaks on toimunud tegevuskeskkonna seminarid, tulevikule ja võimalikele lahendusteedele keskenduvad aruteluseminarid, selgunud olulised trendid uuringute põhjal, kaardistatud probleemid, püstitatud esialgsed eesmärgid ning seatud prioriteete.

Uut programmi koostatakse lähtudes kolmest peamisest suunast – tõhus poliitika kujundamine ja huvikaitse, aktiivne elanik ning mõjusad ja võimekad vabaühendused, mida toetab läbiva teemana soodne tegutsemiskeskond. Suundade ja nende alla kuuluvate teemade omavaheline suhestumine on toodud joonisel 1.

Joonis 1. Kodanikuühiskonna programmi 2021-2030 suunad.

Tulemusvaldkond: Kodanikuühiskonna arendamine		
Tõhus poliitika kujundamine ja huvikaitse <ul style="list-style-type: none">• kaasamine• huvikaitse• strateegiline partnerlus• rahastamise korrastamine• annetuste kogumine• koostöö ettevõtjatega	Aktiivne elanik <ul style="list-style-type: none">• kodanikuharidus• vabatahtlik tegevus• annetamine	Mõjusad ja võimekad vabaühendused <ul style="list-style-type: none">• toetused vabaühendustele• tugiteenused vabaühendustele• sotsiaalne ettevõtlus• (avalike) teenuste osutamine vabaühenduste poolt
Läbiv teema: Soodne tegutsemiskeskond (uuringud, õiguskeskkond, digilahendused)		

Kokkuvõtte koostas Marten Lauri, kodanikuühiskonna programmi koostamise eestvedaja Siseministeeriumis (marten.lauri@siseministeerium.ee, tel 612 5203).

Lisainfo programmi koostamisest www.siseministeerium.ee/kodar2030.

Programmi täpsemad suunad ja eesmärgid

Programmi kolm põhisuunda moodustavad ühe suure tegevuste kogumi. Iga põhisuuna juures on toodud hetkeolukorra kirjeldus ja eesmärk, hiljem lisanduvad täpsemad mõõdikud ja eesmärgi saavutamiseks vajalikud tegevused. Suundade tekstid on koostanud töörühmade juhid, tuginedes erinevatele allikatele ja töörühmade kohtumistele. Töörühmade koosseis on välja toodud eraldi dokumendi lõpus.

Suund 1. Tõhus poliitika kujundamine ja huvikaitse.....	2
Suund 2. Ühiskondlikult aktiivsed Eesti elanikud	4
Suund 3. Mõjusad ja võimekad vabaühendused ning sotsiaalsed ettevõtted	5
Töörühmade koosseis	13

Suund 1. Tõhus poliitika kujundamine ja huvikaitse

1.1. Hetkeolukorra kirjeldus

Kaasamine on otsuste tegemine koos huvigruppidega, keda antud otsus mõjutab. Tihti esindavad huvigruppe valdkondlikud vabaühendused. Eestis järgitakse [kaasamise hea tava](#), mis kirjeldab osapoolte rolle kaasamise protsessis. Lisaks on ka välja [antud kaasamise käsiraamat](#), mis annab suuniseid kaasamise tulemuslikuks teostamiseks. Igas ministeeriumis on tööl kaasamiskoordinaator, kes aitab kaasamisprotsesse kavandada ja ellu viia. Kaasamise edendamiseks toimub ka mitmeid [koolitusi](#) riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja vabaühenduste töötajatele, kus ka kaasamine olulisel kohal.

Riigikantselei [analüüsis](#) 2018. aastal kaasamist, tuginedes viiele juhtumile, et saada ülevaade peamistest murekohtadest kaasamisel. Neiks olid:

- kaasamine on tihti formaalne,
- kaasamine on tihti ajaliselt kiirustav,
- mõjude hindamine on pealiskaudne,
- ühingute suutlikkus kiirelt reageerida ja mahukat infot töödelda on piiratud.

Kaasamise murekohtadest saab ülevaate ka Hea Kodaniku ajakirjas ilmunud artiklist [„Miks kaasamine pekki läheb?“](#). Õiguspoliitika põhialused 2030 [seletuskiri](#) annab samuti ülevaate mõningatest murekohtadest, mis Eestis seoses hea õigusloomega on. Sealhulgas on mainitud õigusloome suurt mahtu, õiguse kodifitseerimise ressursi mahukust, väheseid väljatöötamiskavatsusi (VTK-sid), mõjuanalüüse jne. Lisaks on aga ka seletuskirjas välja toodud, et hea õigusloome omab selget mõju riigi konkurentsivõimele – nimelt aitab hea õigusloome kvaliteet parandada üldist heaolu ja luua paremad tingimused ettevõtjatele, mistõttu on oluline huvigruppide kaasamine kõigis õigusloome etappides, alustades probleemi püstitamisest ja eesmärkide määratlemisest.

Vabaühenduste seas on **huvikaitse** väga levinud tegevusvaldkond. Huvikaitse eesmärk on mõjutada kedagi mingil viisil tegutsema. Pannes ka teisi organisatsioone, asutusi, inimesi oma eesmärgi nimel tööle, on ühendused ka oma tegevustes mõjusamad. Võimekus huvikaitsetegevusi ellu viia on aga ühenduste lõikes väga erinev, samuti puudub paljudel vabaühendustel sõnastatud arusaam oma huvikaitse eesmärkidest ja seeläbi ka suutlikkus mõjukust mõõta. 2018. a lõppenud huvikaitselabori [programmi kokkuvõte](#) annab ülevaate enim levinud raskustest huvikaitse valdkonnas. Üldiselt on oluline välja tuua, et organisatsioonidesse koondub enamasti suur ekspertteadmine ja -kogemus valdkonna kohta. Ühingud on teema suhtes kirglikud, suudavad osapooli koondada ja omavad strateegilist vaadet. Omajagu on ka huvikaitse tegevuste elluviimisel ühendustel raskusi, mis peamiselt seonduvad organisatsioonide endi võimekusega ja inimeste jms ressursside puudusega.

[USAID raporti](#) järgi on huvikaitse võimekus Eesti vabaühendustel piirkonna organisatsioonidega võrreldes hea ja püsinud stabiilne (ilma muutusteta) viimased viis aastat. Selleks, et valdkonda edendada ja ühinguid oma huvikaitse tegevuste elluviimisel toetada, veab Vabaühenduste Liit huvikaitse võrgustikku. KOV tasandil teostavad huvikaitset vabaühenduste ja külade ümarlaud, mõnel pool kogukonna- vm nimega komisjonid.

Strateegiline partnerlus on koostöö vorm, kus ministeerium, allasutus või kohalik omavalitsus rahastab pikemaajaliselt vabaühendust, mis panustab vastava valdkonna arengusse või pakub kokkulepitavat teenust. Strateegiline partnerlus on järjest enam leviv ühenduste rahastamise viis. Näiteks on värskelt vastavat rahastusviisi hakanud kasutama ka [Haridus- ja](#)

Teadusministeerium. Süsteemset analüüsi strateegilise partnerluse kasutuse ja selle kitsaskohtade osas pole viimastel aastatel tehtud. 2015. aastal koostatud [variraport](#) tõi välja, et strateegilise partnerluse vorm on mingil kujul kasutusel muuhulgas näiteks Siseministeeriumis, Välisministeeriumis, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumis.

Täiendavalt oleks aga variraporti järgi vaja strateegilise partnerluse vorm lahti mõtestada ja jagada häid näiteid ka teistes ministeeriumites, allasutustes ja kohalikes omavalitsustes. Teenuste delegeerimise [uuring](#) tõi ka välja, et kohalikes omavalitsustes on ka strateegiline partnerlus vähe levinud koostöö vorm.

Rahastamise korrastamine. Vabaühenduste toetamise juures on oluline, et rahastus oleks läbipaistev, mõjus, ligipääsetav ja mitte üleliia suure halduskoormusega. Vabaühenduste rahastamise korrastamiseks loodi [juhend](#), mis annab põhimõtted suuniseid, kuidas ühendusi mõistlikul viisil rahastada. Vabakonna rahastamisest (2016 andmed) saab ka ülevaate vastavas [keskkonnas](#).

Peamised katsumused rahastuse osas on [variraporti](#) kohaselt seotud rahastuse eesmärgi ebaselgusega, tulemuslikkuse puuduliku hindamisega, vajakajäämistega taotluste hindamise ja rahastusotsuste protsessides jms.

Annetuste kogumine. Arvestades, et avaliku sektori rahastusvõimalused ei pruugi tulevikus kasvada, on huvikaitsesse panustamiseks vajalik keskenduda ka eraraha kaasamisele ja partnerlusele äri sektoriga. Annetuste hulk, mis vabaühendused koguvad on järjepidevalt kasvanud. 2016 laekus annetustena kokku 31,1 ja 2017 35,7 miljonit eurot. Annetusi koguvad organisatsioonid on paljus liitunud ka [annetuste kogumise hea tavaga](#). Lisaks tegutseb temaatiline võrgustik, mis toetab annetuste kogujaid heade praktikate jagamisel. Annetamist aitavad lihtsustada mitmed keskkonnad nagu armastanidata.ee, mis on kogunud pea 1,69 miljonit ja Hooandja.ee, mis kogunud 3,1 miljonit eurot. Positiivne areng on ka uute filantroopiafondide teke Eestis – 2018 pandi alus nii Haridus- kui ka Mõjufondile, mida haldab Heateo SA.

Annetuste kogumise propageerimiseks on aga võrgustike liikmete hinnangul vaja enam tegeleda annetamise populariseerimisega ehk nii ühekordsete annetajate kui ka püsiannetajate arvu suurendamisega.

1.2. Eesmärgid aastaks 2030

1. Poliitika kujundamine on kaasav, ettenähtav ja teadmuspõhine
2. Vabaühendused on võrdväärsed strateegilised partnerid avaliku huvi esindajatele ja ekspertidena
3. Vabaühenduste riigieelarveline rahastamine on läbipaistev ja korrastatud
4. Eraraha kaasamine ja partnerlus äri sektoriga on kasvanud

Suund 2. Ühiskondlikult aktiivsed Eesti elanikud

1.1. Hetkeolukorra kirjeldus

Viie aastaga on juurde tulnud Eesti elanikke, kes osalevad vabatahtlikus tegevuses, kuid üha enam otsitakse nn tööampse. See eeldab Eesti vabaühendustelt kohanemist.

Uuringu „Vabatahtlikus tegevuses osalemine 2018“ (avaldatakse märtsis 2019) andmetel on küll kasvanud vabatahtlikus tegevuses osalenud inimeste osakaal 31 protsendilt 49 protsendini, kuid samal ajal on langenud regulaarsete vabatahtlike osakaal 34 protsendilt 26 protsendini. Ka trendid mujal maailmas näitavad, et nõudlus lühiajaliste panustamisvõimaluste järele kasvab. Seega on vabaühendustel ja teistel vabatahtlike kaasajatel vaja kohaneda nn mikrovabatahtlikkusega.

Eelnevaga seonduvalt on jätkuvalt tööühma hinnangul, piirkondlike mõttetalgute põhjal ja vabatahtliku tegevuse uuringu andmetel tegeleda sellega, et vabaühendused mõtestaksid enda jaoks vabatahtlike kaasamise vajaduse lahti ning oleksid suutelised neid mistahes hetkel oma tegemistesse kaasama, kui selleks on vajadus. Samuti on vajalik, et vabaühendused hoiaksid oma sisedemokraatia tervise ja juhtimise korras. Sellele võib näiteks kaasa aidata seegi, kui vabaühenduste rahastamine muutub korrastatumaks ja rahastustingimused või nõuded aruandlusele leevenevad, andes nii vabaühenduste juhtidele rohkem aega juhtimiseks.

Tööandjate, vabaühenduste ja koolide põimimine kodanikuhariduse pakkumiseks pole piisav

Kodanikuharidus on protsess, mis toetab aktiivset ja vastutustundlikku osalemist ühiskonnaelus. Selles mängivad rolli peale koolide ka tööandjad ja vabaühendused. Nii on piirkondlike mõttetalgute põhjal probleem, et kuigi tööandjad saaksid motiveerida oma töötajaid osalema vabatahtlikus tegevuses, pole nad selle võimalustest ega eelistest teadlikud. Kuna inimesed veedavad sageli suure osa oma päevast tööandja juures, on oluline pöörata tähelepanu töötajate kaasamisele tööandjate juures, et pakkuda töötajatele osalusdemokraatia kogemust.

Väljaspool kooli pakutakse mitmeid võimalusi kodanikuhariduse omandamiseks – nii toimib näiteks Kogukonnapraktika algatus, Ettevõtlik kool ja Junior Achievementi ettevõtlusõpe. Samal ajal on programmid killustunud ega pole loomulik osa kooli juhtimisest. Vajadus on tugevamalt lõimida noorsootöö ja kooli tegevus. Koolid peaksid aine- ja õppekavade kaudu praktiseerima kodanikuhariduslikke tegevusi ja osalemist ühiskonnas aktiivse elanikuna.

Tähelepanu peab jaguma ka eakamatele, kus täna mängib olulist rolli väärikate ülikooli tegevus mitmes Eesti linnas. Kodanikuharidus on ka side kohaliku demokraatia arendamiseks ja regionaalarenguks. Nii leiti #kuidasmekestame arutelusarjas, et mida tugevam on kohalik demokraatia, seda vähem inimesed kodukohast linna või välismaale rändavad.

Eesti inimesed on sõnades aktiivsed osalejad, aga mitte tegudes

Üle poole Eesti elanikest pole kokku puutunud kodanikualgatusliku tegevusega või ei ole aktiivsed väljaspool valimisi, tõi välja Tallinna Ülikooli uuring „Kodanikualgatus toetavad väärtused ja käitumismustrid Eesti elanikkonnas 2011-2012“. Samal ajal on umbes 2/3 elanikest seda meelt, et koos tegutsedes saavutab ühiskondlikes asjades rohkem kui üksinda. Samal ajal on hoiakute ja käitumise erinevus paratamatus ning eraldi tegevusi selleks vaja suunata pole – kõik programmi tegevused panustavad sellesse läbivalt.

Aktiivne osalemine puudutab ka annetamist, kus TNS Emori „Heategevusalaste hoiakute uuringu 2013“ andmetel on püsiannetajate osakaal elanikkonnast 12%, kuid raha on valmis

annetama üheksa inimest kümnest 18-60aastastest, tõi välja Kantar Emori uuring "Eestimaalaste valmisolek heategevuseks 2017". Sama uuringu andmetel on 51% elanikkonnast teinud kampaaniate käigus ühekordseid annetusi, sarnast tulemust illustreerib ka Saar Polli 2016. a uuring, mille põhja on 41% Eesti elanikest viimase aasta jooksul teinud mõne heategevusliku annetuse. Annetamise soodustamine aitab ühelt poolt kaasa elanike aktiivsemale osalemisele, kuid teiselt poolt pakub ka vabaühendustele täiendavat tuluaallikat. Nii peaksid tegevused keskenduma näiteks vabaühenduste tehniliste oskuste (pangalingid, püsiorganisatsioonid) arendamisele, et teha annetamine toetajatele ja liikmetele mugavamaks.

Vabaühendustes tegutsevad eestvedajad väsivad ning uute järelkasv ei ole piisav.

Piirkondlikelt mõttetalgutelt jooksis üheselt läbi kodanikuühiskonna liidrite väsimine ning vajadus tegeleda järelkasvuga. Seda toetab osalt ka uuringu "Vabatahtlikus tegevuses osalemine 2018" tulemuste tõlgendus, et need, kes osalevad, osalevad mitmel suunal, kuid teised ei tee seda kuskil. Kuigi eestvedajate väsimine on sarnaselt hoiakute ja käitumise erinevusele paratamatu, saab programmiga võtta fookuse juhtimise järjepidevuse tagamiseks ning järelkasvu arendamiseks.

Jätakuvalt on oluline tegeleda muukeelsete elanike ühiskondliku aktiivsuse tõstmisega

Kuigi noorte sihtrühmas on vene keelt kõnelevad noored isegi rohkem kodanikuühiskonda kaasatud, jäädes siiski rahvusvahelises võrdluses teistele riikidele alla, teeb edasine elu korrekture. Nii on eesti suhtluskeelega inimeste hulgas vabatahtlikus tegevuses osalemise määr jätkuvalt oluliselt kõrgem (52% vs. 44%) kui venekeelsetel. Nii ei ole ka näiteks vabaühenduste poole pealt muukeelsete organisatsioonide katusorganisatsiooni ega eestkõnelejat ning avalikule rahalegi pretendeerib vähem muu- kui eestikeelseid.

1.2. Eesmärk aastaks 2030

Igas vanuses Eesti elanikud osalevad ühiskondlikus elus ja kodanikuhariduses

Suund 3. Mõjusad ja võimekad vabaühendused ning sotsiaalsed ettevõtted

1.1. Hetkeolukorra kirjeldus

Demokraatlikus ühiskonnas omavad olulist rolli võimekad vabaühendused ehk kodanikuühendused. Nende võimekust iseloomustab elujõulisus, sõltumatus, tulemuslikkus ja mõju ning vabaühenduste võimekust omakorda mõjutab välimine ja sisemine tegevuskeskkond.

Vabaühenduste õiguslik, majanduslik ja sotsiaalne keskkond muutub keerulisemaks, sest:

- globaalsed ja siseriiklikud ökoloogilised ja rahvastikuprotsessid toovad esile uusi teemasid, väljakutseid ja rolle vabaühendustele;
- rahvusvahelised institutsioonid nõrgenevad, ühised väärtussüsteemid mõranevad, riikidevahelised jõujooned muutuvad;
- paljudes Euroopa riikides avalduvad vabaühendustega seotud õigusloomes keelava, takistava või ohustava iseloomuga ilmingud, kuid Eesti õiguskeskkond on seni olnud eeskujulik;

- rahvusvahelised kampaaniad ja liikumised levivad ja mõjutavad ning suureneb rahvusvaheline koostöö, mis kujundab inimeste teadlikkust ja ühiskondlikke teemasid (agendat);
- tehnoloogia kiirenev areng tekitab uusi võimalusi vabaühendustele, kuid ka mahajääjaid ja nii vajadust vahendajate ehk erinevate sotsiaalsete gruppide "kaasas hoidjate" järele;
- paindlikum riigihaldus toob suuremaid ootusi ja loob suuremaid võimalusi vabaühendustele.

Tulenevalt **vabaühenduste tegutsemise eesmärgist** on jätkuvalt olulised nii sotsiaalset sidusust loovad ja hoidvad ühendused (sh kogukonnaühendused,) kui ka uudseid mõtteviise ja lahendusi rakendavad vabaühendused. Samuti ka vabaühendused, mis keskenduvad pigem teemade tõstatamise ja ennetusega tegelemisele (kestlik areng, sotsiaalne vastutavus, huvikaitse jt) kui ka probleemi leevendamisele ja lahendamisele (sotsiaalsed ettevõtted, teenuste osutajad, riskirühmade ja eakate sotsiaalne kaasamine jt).

Olulisemaks muutub üheskoos lahenduste väljatöötamine, koostöö, koosloome, disainmõtlemise rakendamine. Kasvab rahvusvahelise koostöö olulisus vabaühenduste töös. 30% vabaühendustest teeb koostööd rahvusvahelises ulatuses. Kohaliku eestvedamise ja algatuse roll kasvab. Kogukonnad mitmekesisuvad. Üle 80% vabaühendustest tegutseb kohalikul tasandil.¹

Kasvab juriidilise vormis formaliseerimata kodanikualgatuslike ettevõtmiste tähtsus ja roll. Vabaühenduste rolli suurenemine toob kaasa kõrgendatud nõudmised professionaalsuse, tegevuse ja teenuste kvaliteedi suhtes, suuremad ootused vabaühenduste aruandlusele, läbipaistvusele ja sisemisele demokraatialle. Suurem kaasatus poliitikakujundamisse eeldab ühenduste suutlikkust tõestada, et vabaühendused tegutsevad sihtrühma huvides ja omavad ühiskonnas mõju.

Vabaühenduste vahendid peavad tagama toimetuleku uues suuremaid väljakutseid ja nõudmisi esitavas olukorras. Kuna avalike vahendite osakaal ühenduste rahastamisel väheneb, on vajalik vabaühenduste finants-majandusliku oskusteabe tõstmine ja tegevuse tõhustamine, rahastamise jätkuv mitmekesistamine, sh töö eratoetuste ja -annetuste enamaks kaasamiseks, energilisem avalike teenuste pakkumine ja suurem omatulu teenimine.

Vabaühenduste liikmeskond ei kasva, inimesed panustavad uute sobivate ja huvitavate, sel hetkel aktuaalsete kodanikualgatuslike ettevõtmiste tegevustesse ning mõne aja pärast leiavad endale uue väljakutse. Liikmelisust ei peeta enam esmatähtsaks eelduseks organisatsiooni tegevustesse panustamisel. Uute liikmete otsimisega ei tegele 41% MTÜ-dest, mida on oluliselt enam kui kahes varasemas uuringus, mil antud näitaja oli 25%.² Üha olulisemaks muutub vabatahtlike kaasamine vabaühenduste tegevusse ning vabatahtlikele tegevusvõimaluste pakkumine.

Annetamise ja annetuste kogumise roll kasvab. Annetamiskeskonna parandamine kui ka vabaühenduste annetuste kogumise võimekuse (teadmised, oskused, rakendused) suurendamine vajab sihipärast tööd ja tegutsemist. Hoiakute, suhtumiste ja nendest tuleneva

¹ KODARa mõju-uuring 2019

² KODARa mõju-uuring 2019

käitumise kujunemine eeldab süsteemsust ning on aeganõudev, sest oleme harjunud, et paljud probleemid peab lahendama riik meie makstud maksude abil. Taoline trend iseloomustab enamikke endisi Kesk- ja Ida-Euroopa riike, kus kirikute roll on sarnaselt Eestiga olnud vähetähtis.

Vabaühenduste **mõjususe ja maine sõltuvad üha enam nende organisatsioonikultuurist**. Kasvavad ootused vabaühenduse tegevuse professionaalsuse ja tema poolt pakutava kvaliteedi suhtes. Kasvab sihtrühma nõudlikkus vabaühenduste suhtes. Vabaühendused on usaldusväärsed ja tulemuslikud, kui tegelevad oma legitiimsuse, avatuse ja vastutavusega ja suudavad seda avalikkusele tõendada.

Vabaühenduste võimekused on:

1. strateegia/arengukava ja strateegiline juhtimine
2. tulemuste ja mõju mõõtmine/hindamine
3. tugevus oma põhitegevus(t)es:
 - 3.1. teenuse osutamine (leevendavad/lahendavad olukorda)
 - 3.2. huvikaitse (ennetavad, kujundavad olukorda)
 - 3.3. ressursside vahendamine (raha, inimesed, teadmised)
 - 3.4. sidususe loomine (kogukondlik tegevus).
4. inimesed, valitsemine ja struktuur: juhtkond, nõukogu, töötajad, vabatahtlikud
5. finantseerimise jätkusuutlikkus: finantsvõimekus, rahastamise mitmekesisus, omatulu, omahind/väärtus, raamatupidamise kontrollitus
6. usaldusväärsus (legitiimsus, läbipaistvus, vastutavus, kommunikatsioon, koostöö ja kaasamine)

Vabaühenduste võimekuse hetkeseis

Strateegiline juhtimine

Arengukava aitab planeerida organisatsiooni tegevust, töökorraldust ja ressursse. USAID vabaühenduste elujõulisuse indeksi kohaselt on suuremal osal ühendustest selgepiirilised eesmärgid ja kasutatakse strateegilise planeerimise meetodeid. Kuid ühtlasi tõdetakse, et strateegiaid tehakse formaalselt ja neid ei seostata päriseluga. Nii on kirjalikku arengukava omavate MTÜ-de osakaal 8-9 a taguse ajaga vähenenud 25%-lt 20%-ni ning kasvanud nende MTÜ-de osakaal, kus sellist arengukava pole ning seda ka ei koostata – selliseid MTÜ-sid on 2018. aastal 74%, kuid 8-9 a tagasi 54%.

Probleemina nähakse, et suuremal osal vabaühendustest ei ole palgalisi töötajaid ega võimet oma strateegiat ellu viia, tegutsemise otsused tehakse vastavalt rahastamisvõimalustele. Puudu on arusaamisest, miks ja kuidas strateegiat kasutada.

Tulemuste ja mõju hindamine/mõõtmine

Tulemusi ja mõju hindavad läbimõeldult ja regulaarselt vähesed. Seda tehakse ennekõike rahastaja jaoks. USAID vabaühenduste elujõulisuse indeks toob esile, et mõju ei hinnata, organisatsioonide võimekus tulemusi hinnata on keskmine või madal. Samuti, et riik ei kasuta tulemuspõhist ostmist. Lähtutakse tegevuste toetamisest - maa kaetakse tegevustega. Vabaühendused joonduvad rahastaja nõudmiste järgi – kui ei küsita, ju siis ei ole oluline ning pigem sellega ei tegele. Vähene teadlikkus oma tegevuse tulemustest ja mõjust tähendab ühtlasi madalat innovatsioonivõimekust

Tugevus oma põhitegevus(t)es: teenuse osutamine (leevendavad/lahendavad olukorda)

Omatulu teenivate MTÜ-de osakaal on võrreldes 2013. aastaga kasvanud 49%-lt 57%-ni. MTÜdest 43% teenis 2017. aastal omatulu kuni 6500 eurot (2013. a 38%) ja 14% üle 6500 euro (2013. aastal vastavalt 10%). Peamiseks omatulu teenimise mooduseks oli teenuste müük.³

USAID vabaühenduste elujõulisuse indeksi kohaselt moodustab teenuste müük suure osa vabaühenduste eelarvetest. Samas puuduvad ühendustel vahendid teenuste arendamiseks. KÜSKI poolt toetatud organisatsioonid on teenuste osutamisel enamasti võimekamad.

Teiselt poolt aga toob indeks esile, et riigihangete süsteem lubab valitsusel valida kõige odavama teenusepakkuja ja seada hinnapiiri, mida pakkuja ületada ei tohi. See viib sageli olukorrani, kus teenuseid pakutakse alla nende osutamise kulu. Tulemusena on vabaühendused sageli raskustes pikaajaliste lepingute täitmisega.

30%-l MTÜdest on kogemusi avalike teenuste osutamisega. Neist omakorda 63% osutas avalikke teenuseid 2018. aastal (kõigist MTÜdest moodustab see 19%). Kõige levinum on avalike teenuste osutamine huvitegevuse ning koolituste valdkondades. Kõige levinumateks sihtrühmadeks, kellele teenuseid pakutakse, on noored ja lapsed.

Enne 2015. aastat asutatud MTÜdest on 44% pakutavaid teenuseid nelja aasta jooksul muutnud, sealjuures 38% on arendanud ja täiendanud olemasolevaid teenuseid ning 11% hakanud pakkuma teenuseid, mida organisatsioon pole varem pakkunud. Teenuste pakkumist on nelja aasta jooksul laiendanud 22% MTÜdest, sealjuures 15% hakanud pakkuma teenuseid varasemast suuremas mahus ning 12% hakanud pakkuma teenuseid uutele sihtrühmadele.

15% MTÜdest on hakanud pakkuma teenuseid, mis on uudsed kas Eesti kontekstist või uudsed teenuse sihtrühma jaoks ning 9% võtnud kasutusele muid uuenduslikke lahendusi.

Tugevus oma tegevustes: sidususe loomine ühiskonnas

KODARa mõju-uuring 2019 tuvastas, et valdav osa MTÜ-sid (82%) tegutseb kohalikul tasandil ning vähem on neid, mille tegevus on üle-eestiline või ulatub ka välisriikidesse. Siiski – MTÜ-sid, mille tegevus ainult kohaliku tasandiga piirdub, on kokku vaid 15%. Need ühendused loovad ennekõike sidusust ühiskonnas ja kogukonnas ning vajavad selleks ka tuge.

Viimase nelja aasta jooksul on mõnest allikast nõu ja mittemateriaalset abi saanud 68% MTÜdest, 28% pole abi vajanud ning 4% pole nõu ja abi leidnud. Kõige sagedamini on nõu ja abi andjaks olnud sõbrad-tuttavad või teised vabaühendused.

Maakondliku arenduskeskuse MTÜ-de konsultantidelt on nelja aasta jooksul nõu ja abi saanud 15% MTÜdest, kellest omakorda 92% hindas saadud nõu ja abi kasulikuks. Antud teenuse mittekasutamise põhjuseks on pooltel juhtudest vajaduse puudumine, kolmandikul juhtudest vähene teadlikkus antud teenusest ning vähem kui viiendikul juhtudest eelarvamused või negatiivne suhtumine MAK-i konsultantide teenusesse.

Nelja aastaga on vähenenud MTÜ-de abivajadused projektide kirjutamisel, kasvanud aga vajadused abi ja nõustamise järele organisatsiooni tegevuste arendamisel. Siiski pole koolitusi ja tugiteenuseid vajavate MTÜ-de osakaal väga suur – ligi 2/3 vastajatest ei nimetanud spontaanselt ühtegi valdkonda, milles MTÜ töötajad koolitusi või tugiteenuseid vajaksid.

Inimesed, valitsemine ja struktuur: juhtkond, töötajad, vabatahtlikud

Kuni 10 liikmega MTÜ-de osakaal on võrreldes 2009/2010. aastaga kasvanud 32-lt 44%-ni, 11-50 liikmega MTÜ-de osakaal kahanenud aga 45%-lt 36%-ni. Enam kui 50 liikmega MTÜ-de osakaal on püsinud stabiilselt 18-20% piirimal. Aktiivsed liikmed moodustavad keskmiselt 50% MTÜ-de liikmeskonnast (kahes varasemas uuringus 40%), sealjuures pisut kõrgem on see näitaja noorte või väikse liikmeskonnaga MTÜ-de puhul.

2014. aasta tulemused näitasid, et üldkogude koosolekute toimumine MTÜ-des on muutunud harvemaks kui 2009/2010. aastal. 2018. aasta tulemused kinnitavad selle suundumuse jätkumist – kui 2014. aastal kogunes üldkogu 19%-s MTÜ-des vähemalt kolmel korral aastas, siis 2018. aastal on selliste MTÜ-de osakaal 14%. Samas on nende MTÜ-de osakaal, kus üldkogu koguneb kord aastas või harvemini, võrdluses 2014. aastaga kasvanud 63%-lt 69%-ni

Üldjuhul on MTÜ-de juhatused kas kahe- (29%) või kolmeliikmelised (27%). Üheliikmelist juhatust omab 13%, 4-5-liikmelist juhatust 17% ning enam kui viieliikmelist juhatust 13% MTÜ-dest

MTÜ-dest 26% kuulub mõnda üle-eestilisel tasandil tegutsevasse katusorganisatsiooni, 12% mõnda kohalikul või maakondlikul tasandil tegutsevasse katusorganisatsiooni ning 12% mõnda Euroopa Liidu/laiemal rahvusvahelisel tasandil tegutsevasse katusorganisatsiooni. Katusorganisatsioonidesse kuuluvate MTÜ-de osakaal on võrreldes 2014. aastaga vähenenud 47%-lt 39%-ni. Ühest küljest on muutus tingitud väikese liikmeskonnaga MTÜ-de osatähtsuse kasvamisest, kuid võib anda tunnistust ka suundumusest, kus katusorganisatsioonide kõrval on olulisust omandamas ka muud võrgustikud.

MTÜ võimekust iseloomustavad nii palgatöäjõu kasutamine kui ka suutlikkus kaasata vabatahtlikku tööjõudu. Kui varasemad uuringud näitasid palgatöäjõuga MTÜ-de osakaalu vähenemist (perioodil 2004-2014 langus 28%-lt 21%-ni), siis 2018. aastal on langus peatunud – palgalisi töötajaid on 23%-s MTÜ-des.

USAID vabaühenduste elujõulisuse indeks toob esile, et vabaühendused sõltuvad sageli projektipõhisest rahastusest. Tulemuseks on töötajate arvu muutumine projekti lõppedes, pärssides organisatsiooni arengut. Siseministeeriumi kodanikuühiskonna programmi piirkondlikelt mõttetalgutelt tõid ühenduste esindajad esile vabaühenduste juhtide võimekuse, läbipõlemise ja järelkasvu puuduse.

Eelnevast järelduvalt läbimõeldud struktuure ja juhtimist leidub vähestes vabaühendustes. MTÜ-d ei kasuta piisavalt ka võimalust luua juhtimise tõhustamiseks nõukogusid/nõukodasid, mis võimaldaks ühing juhtimisse kaasata erineva taustaga, sh erasektori asjatundjaid.

Vabaühenduste atraktiivsus tööandajana on madal. Ainult 2% ülikoolilõpetajatest soovib töötada kolmandas sektoris.⁴

Rahastamine: finantsvõimekus, rahastamise mitmekesisus

MTÜ-de hinnangud oma majanduslikule jätkusuutlikkusele sarnanevad 2014. a uuringule: 30% hindab oma MTÜ majanduslikku jätkusuutlikkust heaks või väga heaks, 50% peab seda rahuldavaks ning 12% leiab, et MTÜ majanduslik jätkusuutlikkus on halb või väga halb.

4 Viide puudu.

Võrreldes 2014. aastaga on kasvanud nende MTÜ-de osakaal, mis saavad oma tulud peamiselt majandustegevusest.

MTÜ-de käive võrreldes 2013. aastaga pisut suurenenud, kuid siiski pole kasv olnud väga kiire. Jätkuvalt on ligi poolte MTÜ-de käive madalam kui 6500 eurot, kuigi sellise käibega MTÜ-de osakaal on pisut langenud (2013. a 54% ja 2017. a 48%). Ligi viiendikul MTÜ-dest jäi 2017. a käive vahemikku 6501-32 000 eurot ning suurem oli käive 15%-l MTÜ-dest (2014. aastal 13%-l). Vene töökeelega MTÜ-d mainisid tulude suurenemist eesti töökeelega MTÜ-dest poole harvemini (vastavalt 8% ja 16%).

Kõige olulisemaks rahastusallikaks on MTÜ-dele liikmemaksud (kõige olulisemana mainis 30% MTÜ-dest, millel oli 2017. aastal tulusid), järgnesid majandustegevus (20%), toetused KOV-idelt (19%), toetused riigiasutustelt (10%) ning toetused riiklikest fondidest ja sihtasutustest (8%).

MTÜ-dele on rahastusallikate valik muutunud ahtamaks – viimase kolme uuringu võrdluses on näha selget tendentsi rahastusallikate arvu vähenemisele. Jätkuvalt on kõige levinumaks rahastusallikaks liikmemaksud (52% MTÜ-des), kuigi nendest tulu teenivate MTÜ-de osakaal on kaheksa aastaga langenud (varem 58-63%). Teiseks sagedamini mainitud rahastusallikaks on KOV-i toetused (35%). 2009. a oli KOV-ilt rahastust saavate MTÜ-de osakaal vaatlusaluse perioodi (2009-2017) kõrgeim (51%). 2014. aastaks oli see näitaja märgatavalt langenud (37%) ning püsib ka tänava samal tasemel. Kolmandaks enamlevinud rahastusallikaks on tulud majandustegevusest (2017. a 30%, pole ajalises võrdluses muutunud). Pisut vähem nimetavad vabaühendused rahastusallikatena riiklike fonde ja sihtasutusi (21%), riigiasutusi (18%), Eestis elavad eraisikuid (17%), Eesti ettevõtteid (13%) ja EL programme (7%).

USAID vabaühenduste elujõulisuse indeksis rõhutatakse, et vabaühenduste peamised rahastamisallikad on püsinud aastaid samas mahus. Samas on tarbijahinnaindeks ja palgad kiirelt kasvanud, mis tähendab organisatsioonidele raskusi oma tegevuse samas mahus rahastamisel. Indeksi raportis märgitakse, et enamikel vabaühendustest on mitu rahaallikat ning et enamik eelarvest kogutakse kohalikest vahenditest, avalikust eelarvest, ettevõtete ja eraisikute annetustest ning omatulust.

Usaldusväärsus.

USAID vabaühenduste elujõulisuse indeksis tõdetakse, et vabakonna avalik maine kahanes 2017. a pisut kasvanud negatiivse meediakajastuse ja poliitikute rünnakute tõttu, kui populistidest poliitikud ja mõned parlamendisaadikud ründasid avalikult mõningaid vabaühenduste esindajaid rahalise sõltuvuse tõttu riigist.. Vähe on vabaühendusi puudutavate õigusteadmistega inimesi, kes suudaksid vabaühendusi kohtus esindada. Selle tulemusel otsivad vabaühendused sageli meedia tähelepanu, selle asemel et õigussüsteemi poole pöörduda. Huvitav on seegi, et Eurobarometer 2013 kohaselt nõustub 47% Eesti elanikest, et nad jagavad mõne vabaühenduse väärtusi ja huvisid, kui Euroopa Liidus on see näitaja 59%.

Liikmeskonnaga suhtlemiseks on 66%-l MTÜ-dest olemas elektrooniline vahend (nt Facebooki grupp, meililist, blogi/foorum vms) ning 5%-l on selline vahend koostamisel. Võrreldes 2014. aastaga pole pilt muutunud. Keskmisest sagedamini on elektrooniline vahend liikmeskonnaga suhtlemiseks olemas võimekamatel MTÜ-del – rahvusvahelisel tasandil tegutsevate, arengukava omavate, suure käibe ja/või suure liikmeskonnaga, palgatöötajatega ning vabatahtlike kaasavatel MTÜ-del, mis sageli asuvad Tallinnas. Valdkondade võrdluses on

MTÜ-sid, kus on elektroonilisi vahendeid liikmeskonnaga suhtlemiseks enim spordi/kehakultuuri, tervishoiu ning kutseliitudele omaste tegevuste valdkondades.⁵

Sotsiaalne ettevõtte on organisatsioon, mille põhieesmärk on ettevõtlusega positiivselt mõjutada inimeste toimetulekut ning heaolu ja/või keskkonda.

Avalik teenus on teenus, mida riik või kohalik omavalitsus või avalikku ülesannet täitev eraõiguslik isik pakub isikule või ettevõtjale seadusest tulenevate kohustuste täitmiseks või õiguste kasutamise võimaldamiseks. Teenus peab looma kliendile väärtust.

Sotsiaalsetest ettevõtetest enamik ehk 93% tegutseb Eestis MTÜ vormis. Enamasti tegutsetakse Tallinnas ja Tartus, pakkudes valdavalt teenuseid, vähem tooteid. Organisatsioonide mõistes on tegemist mikroorganisatsioonidega, kus on 1 kuni 4 inimest. Majanduslikult edukamad sotsiaalsed ettevõtted on OÜd, mis palkavad rohkem inimesi⁶. Sotsiaalsete ettevõtete valimi kogutulu aastal 2016 võrreldes aastaga 2012 kasvas 47%, ettevõtlustulu 57% ja töötajate arv 23%.

Organisatsiooni aitavad eduka kasvuni sisemine tugevus ja pädev väline tugisüsteem, mis toodud alloleval joonisel.

Peamised probleemid sotsiaalses ettevõtluses

Sotsiaalsed ettevõtted (SE) ei ole jätkusuutlikud:

- Puuduvad jätkusuutlikud rahastusvõimalused (100% valimi SEdest kogeb seda probleemi)
- Puudub rahaline võimekus spetsialistide palkamiseks (juriidika, tootearendus, turundus, hinnastamine jne) või konsultantide teenuste tarbimiseks (tiimi juhtimine, coaching jne)
- Eesmärgid ei ole mõõdetavad, mõju ei hinnata piisavalt

5 KODAR mõju-uuring 2019

6 Lepa, Naarits 2014; Euroopa Komisjoni uuring 2019.

- Juhid on läbi põlenud, sest töökoormus on suur ja/või juhil puudub vajalik väljaõpe ning kogemus

Sotsiaalsete ettevõtete tugisüsteemid, ligipääs infole ja tehnoloogiaga kaasaskäimine on piiratud

- Piiratud ajaressursi juures on SE juhile abiks ligipääs organiseeritud infole, kuid täna on see info erinevatel platvormidel laiali (toetused ja muud rahastusvõimalused, tarkvaraarendus, igapäevatöö automatiseerimine, koolitused)
- Üleüldine praeguste SE juhtide tehnoloogiline kaasaskäimine on piiratud
- MAK konsultantide ettevõtluspädevused on erineva kvaliteediga

Riigi/KOVi ja avaliku teenuse pakkuja vaheline koostöö on lünklik:

- Puudub statistika, mis võimaldab ühiskondlike probleemide ulatust adekvaatselt hinnata
- KOVde ja SEde koostöö on 1) puudulik 2) piirava tähtajaga
- Hangetel võetakse arvesse eelkõige hinda; kvaliteeti tähtsustatakse vähem

Sotsiaalse ettevõtluse potentsiaal ühiskonnale ja keskkonnale on vähe tuntud:

- Sotsiaalne ettevõtlus ei ole ühiskonnas arusaadav kontseptsioon, mis pärsib valdkonna arengut. Valimist 19% mõistab sotsiaalset ettevõtlust kui positiivse mõjuga ettevõtlust. Enamasti tuuakse paralleele sotstööga ning ka sotsiaalmeediaga
- Järelkasv ei ole teadlik sotsiaalsest ettevõtlusest kui karjäärivalikust
- Puudub statistika, mis võimaldab ühiskondlike probleemide efektiivset kommunikatsiooni

1.2. Eesmärgid aastaks 2030

1. Vabaühendused on oma eesmärkide saavutamisel võimekad, jätkusuutlikud ja usaldusväärsed
2. Vabaühenduste juhtidel on piisav järelkasv
3. Sotsiaalsed ettevõtted on jätkusuutlike majandusmudelitega, mis suurendab nende mõju ning loob ressursse ühiskondlike probleemide lahendamisse reinvesteeringuks

Töörühmade koosseis

Tõhusa poliitika kujundamise ja huvikaitse töörühm (suund 1)

Töörühma juht Kai Klandorf (Vabaühenduste Liit)

Töörühma liikmed: Alari Rammo (Vabaühenduste Liit), Mikk Tarros (Eesti Noorteühenduste Liit), Marten Lauri, Kersti Ringmets ja Birgit Lüüs (Siseministeerium), Tom Kagovere (Rahandusministeerium), Agu Laius (KÜSK), Pirkko Valge (Heateo SA), Maie Kiisel (Tartu Ülikooli RAKE) ja Ivar Hendla (Riigikantselei).

Aktiivse elaniku töörühm (suund 2)

Töörühma juht Marten Lauri (Siseministeerium)

Töörühma liikmed: Maie Kiisel (Tartu Ülikooli RAKE), Alari Rammo (Vabaühenduste Liit), Eha Paas (Kodukant), Kaisa Musting (HTM), Martin Noorkõiv (Domus Dorpatensis), Epp Reedik ja Tiina Sinijärv (ENTK), Anu Allekand (Kaitseliit), Karmel Tall (Tartu Ülikooli väärikate ülikool), Kaarel Haav, Taive Saar (maakondlikud arenduskeskused).

Toetuste ja tugiteenuste töörühm (suund 3)

Töörühma juht Agu Laius (KÜSK)

Töörühma liikmed: Maiu Luring (KÜSK), Kristina Mänd, Pirkko Valge (Heateo SA), Kai Klandorf ja Alari Rammo (Vabaühenduste Liit), Maarja Käger (Balti Uuringute Instituut), Artjom Tepljuk (Kultuuri-ministeerium), Maris Jõgeva, Karin Ratas ja Külli Vollmer (maakondlikud arenduskeskused), Krista Habakukk, Eha Paas (Kodukant), Rafael Milerman (Leader), Kersti Ringmets, Marten Lauri (Siseministeerium), Tom Kagovere (Rahandusministeerium).

Sotsiaalse ettevõtluse ja (avalike) teenuste töörühm (suund 3)

Töörühma juht Marge Maidla (Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik)

Töörühma liikmed: Nele Gerberson (Sotsiaalministeerium), Artjom Tepljuk (Kultuuriministeerium), Maie Kiisel (Tartu Ülikooli RAKE), Agu Laius (KÜSK), Katri-Liis Lepik (Tallinna Ülikool), Pirkko Valge (Heateo SA), Alari Rammo (Vabaühenduste Liit), Kadri Pau (maakondlikud arenduskeskused), Krista Habakukk (Kodukant), Marten Lauri ja Kersti Ringmets (Siseministeerium).